

101197

Odd A. Stenvåg:

«..var med i næringsvirksomhet for fienden..»

Rettsoppgjøret mot de økonomiske landssvikerne etter andre verdenskrig har etterlatt seg et bilde om at de som hadde beriket seg på okkupasjonen i stor grad unnslopp tiltale for landssvik.

For de straffede «..var straffene til dels så milde at de vakte oppsikt».¹¹¹

Videre kan det sies «at pengesterke profitører ved hjelp av gode forbindelser og pågående advokater greide å forhale sine saker og gjemme unna penger og bevismidler.»¹¹²

En undersøkelse¹¹³ om forholdene på Sunnmøre viser at det ikke var noen sammenheng mellom størrelse på bruttoomsetning til fienden og graden av straffereaksjonen fra påtalemyndighetene.

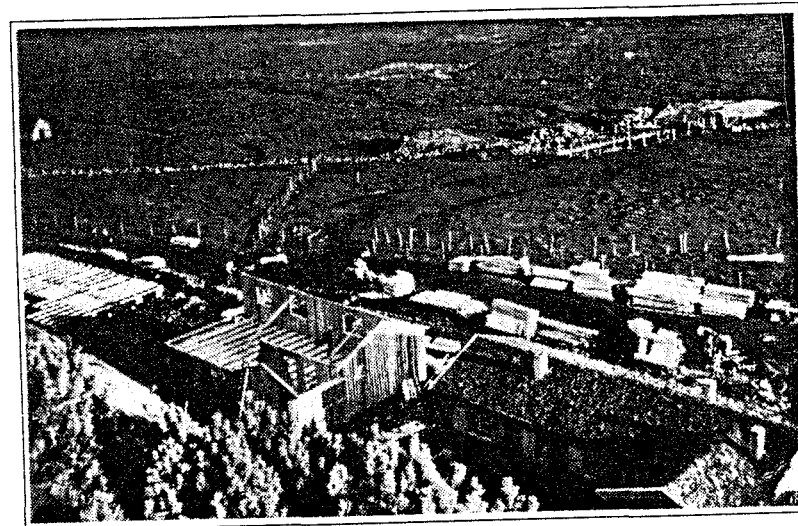
Alle slike generelle postulat om rettsoppgjøret utelater nyanser og særtrekk. I denne artikkelen vil jeg ta for meg saksgangen i en profitørsak fra Sunnmøre. Valget av nettopp denne saka er at den inneholder en rekke momenter som enkeltvis går igjen i mange saker. Den kan dermed illustrere faser og problem ved rettsoppgjøret med de økonomiske landssvikerne. Intensjonen er ikke å drøfte skyldsspørsmålet, men å undersøke hvilke faktorer som er med på å påvirke det endelige utfallet av saka. Verdien av en slik gjennomgang er at den kan gi et konkret innhold til de generelle postulatene.

Kildegrunnlaget er samtlige dokument som ble vedlagt saka under landssvikoppgjøret, samt aktors sitt privatarkiv.¹¹⁴

1. Bakgrunn for tiltalen.

15. mai 1945 ble innehaveren av en større entreprenørforretning arrestert, mistenkt for profitørvirksomhet. Entreprenøren ble varetekstfengslet i 140 dager - til 2. oktober 1945. Det ble tatt beslag i entreprenørens eiendeler - både privat og i de forretningsforretningene han var ansvarlig for.

3 1/2 år etter løslatelsen - 9. mai 1949 - ble det fremmet tiltale mot den 61 år gamle entreprenøren. Tiltalebeslutningen var utarbeidet av aktor Lars Sande, og tiltrådt av Byfogden i Ålesund, Bjarne Fjærtøft og var hjemlet i Landssviklova av 21. februar 1947 paragraf 3 jfr. paragraf 2 nr. 3:

Bygging av brakker ved det tyske kystbatteriet på Roald - Vigra. Brakken, som ligger helt til venstre på bildet, var sanitetsbrakke, og er i dag i bruk som bolighus.

«Etter denne lova kan den verta straffa som etter 8. april dreiv eller var med i næringsverksemd for fienden på ein slik måte eller under slike høve at det måtte reknast for lastverdig. («utilbørlig»).

Grunnlaget for tiltalen var at entreprenøren, som var veletablert før krigsutbruddet, allerede sommeren 1940 tok på seg byggeoppdrag på tyske militære anlegg, og at han i tillegg til vanlig entreprenørvirksomhet tok til med å fabrikere brakkemøbler til fienden. Entreprenøren etablerte to nye entreprenørbedrifter i 1941 sammen med kona og en tilsatt i firmaet. I praksis satt han med eneansvar for alle bedriftene. I tiltalebeslutningen heter det:

«Samtlige nevnte entreprenørfirmaer gikk inn for erhvervmessig virksomhet for den tyske krigsmakt på frivillig basis, og tiltalte har tatt initiativer til stiftelsen av de siste nevnte firmaer, alt for å tilfredsstille den tyske krigsmakts behov i anleggs- og byggearbeider, og i tillegg hertil utvidet tiltalte betydelig sin personlige bedrift. Tiltalte har også inngitt anbud til den tyske krigsmakt for å få arbeide, og arbeidet er ellers i det vesentlige utført på tyske festningsanlegg».

Totalt for de tre firmaene entreprenøren drev, var omsetningen på kr. 10.620.892,-.

Arbeidet besto i oppføring av brakker, lagerbygninger, garasjer, brakkemøbler, grunnarbeider, veier, vann og kabelgrøfter. Arbeidet ble utført følgende steder: Stryn, Nordfjordeid, Åndalsnes, Ålesund, samt festningsanleggene Måløy, Tungevåg, Berle, Svelgen, Strongfjord, Vigra, Stavneset, Kvitneset, Tysse, Bjørnøya, Kverveodden, Åram og Kragset.

Det var vanskelig for påtalemyndigheten å fastsette størrelsen på bruttofortjenesten til entreprenøren. Årsaken til dette var at regnskapsbøkene for de to største firmaene var gått tapt ved brann i mars 1945. Revisor beregnet bruttofortjenesten til 12 % av omsetningen på kr. 1.275.000,-, herifra ble det trukket kr. 451.000,-, som var innbetalt i skatter i åra 1940-1944. Nettofortjenesten ble dermed satt til kr. 824.000,-.

I tillegg ble entreprenøren tiltalt for å ha gitt økonomisk støtte til Nasjonal Samlings Hjelpeorganisasjon - NSH - på kr. 4.000,-. (Kr. 2.000,- i 1943 og 1944.)

I tillegg til straff ble det fra Erstatningsdirektoratets side fremmet inndragningskrav på kr. 750.000,-. I følge Landssviklova skulle all fortjeneste på «utilbørlig virksomhet» inndrages. I juridisk forstand var dette ikke straff, og Erstatningsdirektoratet måtte fremme det som tillegg til tiltalen om straff.

Fordi entreprenøren i praksis sto som eier av alle tre firmaer tiltalen omfattet, ble han gjort solidarisk ansvarlig for hele inndragningsbeløpet.

På grunnlag av tiltalebeslutningen ble det berammet rettssak 12. desember 1949. Av grunner som jeg skal komme nærmere inn på ble rettsaka utsatt og «den vil bli berammet så snart som mulig over nyttår».¹⁵¹

Ny rettssak ble berammet til 1. september 1952, men påtalemyndighetene trakk 13. aug. 1952 tilbake tiltalebeslutningen, og erstattet den med et forelegg.

10. februar 1953 vedtok entreprenøren et forelegg om «en bot på kr. 25.000,-, hvorav 17.500,- ansees avsont ved utholdt varetekstarett i 140 dager». I tillegg ble han ilagt en inndragning på kr. 42.000,-. 12. februar 1953 - 7 år og 10 mnd. etter arrestasjonen - innbetalte entreprenøren kr. 49.500,- til dekning av bot og inndragning.

Det er nærliggende å spørre seg hvorfor det tok så lang tid å få avviklet denne landssviksaken og hva grunnen kan være til at påtalemyndighetene og Erstatningsdirektoratet gikk med på en avtale som så radikalt reduserte straff og erstatningsbeløp.

2. Hvorfor tok denne saken så lang tid ?

Det er mange årsaker til at denne saken verserte så lang tid innenfor rettsapparatet.

Første fase i etterforskningen fulgte en ekspedit prosedyre. Det forelå en begrunnet mistanke om økonomisk landssvik, og mistenkte - entreprenøren - ble arrestert 15. mai 1945.

18. mai ble det oppnevnt to revisorer - Trygve Gulbrandsen og O.J. Hurlen og det ble gjort beslag i bøkene til vedkommende 23. mai. Advokat G. Rønnestad skulle føre aktoratet. Formelt var etterforskningen i saken kommet igang. Andre fase var mer komplisert og drog lengre ut i tid.

2.1 Fastsetting av bruttoomsetning og fortjeneste.

Fordi store deler av regnskapsbøkene og bilagsmateriellet gikk tapt i en brann på hovedbedriften i mars 1945, var det problematisk å fastsette bruttoomsetning og fortjeneste i entreprenørens bedrifter. Dette skapte naturlig nok vanskeligheter for de to revisorene. Dette kan være en av årsakene til at det ikke ble avgitt noen revisorberetninger før i oktober 1948 fra den ene revisoren og i april 1949 fra den andre. Det ble ikke framlagt noen felles uttalelse.

De to revisorene fastsatte ulike størrelser på fortjenesten Den påtalemyndighet oppnevnte revisor kom til at fortjenesten på «tyskerarbeidet» beløp seg på ca. kr. 1.275.000,-. Inndragningsbeløpet burde settes til 800.000,- etter at innbetalte skatter var fratrukket.

Den tiltalte oppnevnte revisoren kom til at inndragningsbeløpet burde settes til kr. 73.000,-.

Forsvarer begjærte saken, som på dette tidspunkt var berammet til 12.12.49, utsatt med den begrunnelse at revisorberetningene sprikte for mye, og at var nødvendig å engasjere en tredje revisor. Byfogden i Ålesund rådførte seg med aktor og Erstatningsdirektoratet. De ville ikke gå med på ytterligere utsettelse av saken.

Med denne negative responsen fra motparten trekte forsvareren tilbake kravet om utsettelse av saken, men ville i stedet få i gang drøftinger med Erstatningsdirektoratet om størrelsen av inndragningsbeløpet.

Det var også tidligere drøftinger mellom Erstatningsdirektoratet og tiltalte om størrelsen av inndragningsbeløpet. Drøftingene resulterte i at Erstatningsdirektoratet var villig til å redusere inndragningskravet med 50 % - til kr. 400.000,.

Men samtidig som forsvarer var villig til å forhandle om størrelsen på inndragningsbeløpet uttalte tiltalte: ⁽⁶⁾

«Det har ikke vært min mening aa foranledige noen forhandling om et inndragningsbeløp. Jeg er av den oppfatning at der ikke er noe strafferettslig grunnlag for inndragning, idet jeg ikke betrakter meg som skyldig i noe straffbart forhold.»

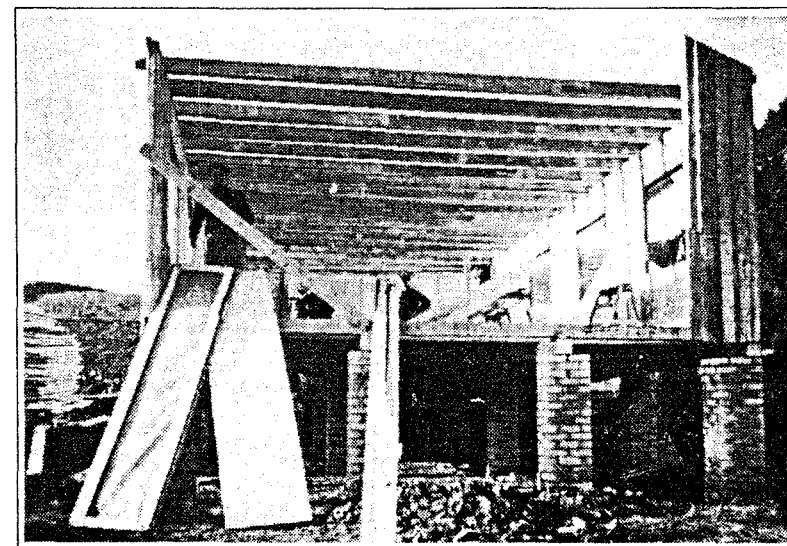
Denne dobbelkommunikasjonen - forhandling om inndragningsbeløpet fra forsvarer og tiltaltes avvisning av forhandlinger - får Erstatningsdirektoratet til å komme med følgende uttalelse til aktor: ⁽⁷⁾

«Nu, den 25. oktober d.aa. faar jeg fra Høyer gjenpart av . . . skrivelse til Høyer hvori han sier det ikke er hans mening i det hele tatt å forhandle om inndragningsspørsmålet, og paa min forspørsel forklarer Høyer at det kun var hans mening aa faa vite Erstatningsdirektoratets grunnlag for beregning av inndragningen. Det er yderst merkelig. Jeg har en følelse av at . . . ved aa forhandle om en minderlig ordning vil søke aa presse Erstatningsdirektoratet lengst mulig ned hva inndragningsbeløp angaar, og saa prosedere videre. Jeg synes det er en merkelig opptreden, og jeg har funnet aa ville gjøre Dem bekjendt dermed. Jeg er forresten ikke helt sikker paa, om vi ikke naar hovedforhandlingene er umiddelbart forestaaende, faar et nytt forslag.»

Denne antakelsen fra Erstatningsdirektoratets advokat i Ålesund viste seg å holde stikk. Forsvarer og tiltalte reiste i slutten av november 1949 til Oslo for å kontakte Erstatningsdirektoratets hovedkvarter. Ved hjemkomsten fra Oslo kunne forsvareren meddele Byfogden i Ålesund at forhandlinger mellom Erstatningsdirektoratets avdeling i Ålesund og forsvarer/tiltalte skulle gjenopptas. Byfogden i Ålesund utsatte saka og oppnevnte O.J. Krogen, Oslo som ny revisor, og dermed ble det ingen rettssak i desember 1949.

Til tross for ny revisor og nye forhandlinger kom partene ikke til noen enighet. Dvs. aktor og forsvarer kom til enighet om innholdet i et forelegg, men tiltalte avviste både begrunnelsen og straffeutmålingen. Den tiltalte entreprenøren hevdet at det ikke var begått noen straffbar handling fra hans side.

Det ble berammet ny rettssak 1. september 1952.

Bildet viser en såkalt «lemme-brakke» under bygging på Roald. Brakken ble delvis satt sammen av ferdigproduserte elementer, derav navnet.

Det ble også oppført en rekke såkalte «polarbrakker». Disse var bedre forseggjort og bedre isolert.

2.2 Hva var «utilbørilig» ?

Størrelsen på inndragningsbeløpet var avhengig av hvor stor del av entreprenørens byggearbeider som ble definert som utilbørilig.

Forsvareren framsatte krav om at byggearbeidene som ble utført i 1940 og 1941 ikke skulle bli sett på som «utilbørilig virksomhet for fienden». Forsvareren viste til den uavklarte situasjonen landet var oppe i nevnte år, - den såkalla «samarbeidslinjen» og parolen om «å holde hjulene i gang». Aktoratet anså all byggevirkksomhet for fienden som utilbørilig, fordi de utførte byggearbeidene var av stor krigsviktig betydning. Særlig skjerpene var det at entreprenøren ved to anledninger i 1941 utvidet virksomheten ved å starte nye bedrifter som hadde til mål utelukkende å utføre arbeid for fienden. Ikke på noe tidspunkt var entreprenøren utsatt for tvang, noe som kunne medført straffefritakelse.

2.3 Politietterforskningen/Aktoratet.

Ålesundsadvokaten Georg Rønnestad som ble utpekt sommeren 1945, startet opp med etterforskningsarbeidet, men Statsadvokaten var ikke fornøyd med fremdriften i saken, dermed ble det i februar 1947 oppnevnt ny aktor, advokat Lars Sande fra Fosnavåg.

Advokat Sande gikk inn i arbeidet etter press fra Statsadvokaten for landssviksaker i Ålesund. Sandes skepsis lå i at han allerede var aktor i en rekke landssviksaker, og en sak av dette omfanget ville kreve stor arbeidsinnsats.

Advokat Lars Sande ønsket å få fortgang i saken, men det var vanskelig å få polititjenestemennene til å foreta de forhør som var nødvendig. Aktor uttrykker sterk misnøye med politiets etterforskning i saken mot entreprenøren: ⁽¹¹⁾

«...skylder på at han er så opptatt med andre saker og ting ved politikammeret at han har liten tid til å ofre seg på . . . -saka. Jeg må her til gjøre oppmerksom på at skal jeg fortsatt ha med . . . -saka å gjøre må jeg forlange at denne reisa blir foretatt straks, idet jeg mener at saka ikke lenger bare kan drive. -

Jeg må også gjøre oppmerksom på at hvis dette ikke blir etterkommet anser jeg meg løst fra det oppdraget jeg har fått i denne sak.»

Aktor tar problemet med etterforskningen også opp senere. I et brev til Erstatningsdirektoratet skriver han: ⁽¹²⁾

«Forutsetningen for at jeg skulle ha noe med saken å gjøre var at Landssvikavdelingen skulle drive etterforskningen også for det rent økonomiske, men dessverre kan jeg ikke si at jeg har møtt noen forståelse fra Politikammeret.»

I det øvrige kildematerialet uttrykker aktor ved flere anledninger forargelse over manglende etterforskning fra politiet sin side i denne saka.

Av forskjellige årsaker ville advokat Lars Sande trekke seg som aktor i saka mot entreprenøren. I et brev til Statsadvokat Nils Parelius skriver Sande: ⁽¹³⁾

«Som jeg tidligere har anført overfor hr. statsadvokaten så jeg helst at jeg ble fritatt aktoratet i saka. Saka er av hr. o.r.sakf. Andr. Høyen blitt forhalet i såpass lang tid at jeg nå må gå igjennom helt pånytt, selv om jeg husker litt av

den. For det andre er alle forhandlinger mellom o.r.sakf. Høyen og Statsadvokaten gått igjennom Dem og disse kjenner jeg ikke til utenom møtet jeg var med på i Ålesund.

Jeg har fra første stund ikke hatt noen tiltro til o.r.sakf. Høyens forklaringer og har ansett dette som taktikk fra hans side, noe som også har forekommet med å «ligge» på dokumentene og derved forhindre at tiltalebeslutningen ikke ble uttatt før i seneste laget. -

Jeg har ikke likt den utviklinga saka har tatt og aktoratet har derfor tapt sin interesse for meg.»

Utviklinga Sande her taler om, er den avgrensinga av det straffbare forholdet og reduksjonen av inndragningsbeløpet som Statsadvokaten var villig til å innrømme.

2.4 Støtten til Nasjonal Samlings Hjelpeorganisasjon.

Det ble dokumentert at gjennom entreprenørens største firma var det for 1942 og 1943 blitt foretatt utbetalinger til Nasjonal Samlings Hjelpeorganisasjon - NSH -. Summen for hvert av årene var kr. 2.000,-. Beløpet var fradragsberettiget på selvangivelsen i følge «Lov om fritak for inntektsbeskatning av frivillige bidrag til partiet.»

Bidrag av denne art skulle rammes av Landssviklovas paragraf 2 nr. 2 - om støtte til «Nasjonal Samling eller organisasjon knyttet til den.»

Entreprenøren benektet at han hadde gitt noe bidrag til NS eller frontkjemperkontoret, men hadde gitt kr. 2.000,- til NS-rådmann Sveen «da han gikk rundt til byens kjøpmenn med oppfordring om å gi til byens trengende.» ⁽¹⁴⁾

Forsvareren vendte seg ved en rekke anledninger til aktor, for at han skulle frafalle dette punktet i tiltalebeslutninga. Fra forsvarerens side ble det ikke prosedert på riktigheten av tiltalepunktet, men han skrev til aktor: ⁽¹⁵⁾

«...på nytt å måtte henstille til Dem at denne tiltalepost blir frafalt. Når jeg gjør det, er det for å forenkle saken, og fordi en slik tiltalepost - etter det som har passert - ikke bør bli stående.»

Den tiltalte entreprenøren sto steilt på kravet om fjerning av dette punktet i tiltalen for å gå inn i videre forpliktende drøftinger med aktor/Erstatningsdirektoratet. Da aktor ikke var villig til å frafalle tiltalepunktet, krevde forsvareren at saken skulle oversendes til Statsadvokaten for videre behandling.

2.5 Avslutning av saken.

I den siste fasen av denne langdryge saken, var statsadvokat Nils Parelius og forsvarer/tiltalte hovedaktører. I 1949 presset Riksadvokaten på alle statsadvokatene for landssviksaker for at det måtte settes iverk nødvendige tiltak for å få landssviksaken «ferdigbehandlet innen 1. mai 1950». ¹¹³

Påtalemyndigheten signaliserer klart at de var villig til å forhandle dvs. omformulere tiltalen på vesentlige punkter, men til gjengjeld ville de ha et forpliktende tilsagn fra den tiltalte entreprenøren om at han ville godta et forhandlingsresultat. I mellomtida ble tiltalte syk, og var dermed ikke i stand til å gå inn i forpliktende drøftinger. Retten prøvde ved flere anledninger å etterlyse enavgjørelse i denne saka, men ettersom dette bare drog ut, ble det fastsatt ny rettssak 1. september 1952.

Som ved flere anledninger tidligere - når det ble fastsatt ny dato for rettssak, kom forhandlingene i gang igjen.

Statsadvokaten var villig til å godta forsvarers krav og tiltalebeslutningen ble erstattet med et forelegg. Entreprenørens virksomhet i 1940-41 ble ikke ansett som utilbørlig og kravet om straff for støtte til Nasjonal Samlings Hjelpeorganisasjon ble strøket. Angående støtten til NSH skriver Statsadvokat Parelius at det er vanskelig å kunne «føre bevis for at de subjektive straffbarhetsbetingelser foreligger, hvorfor saken må bli henlagt etter bevisets stilling.» ¹¹⁴

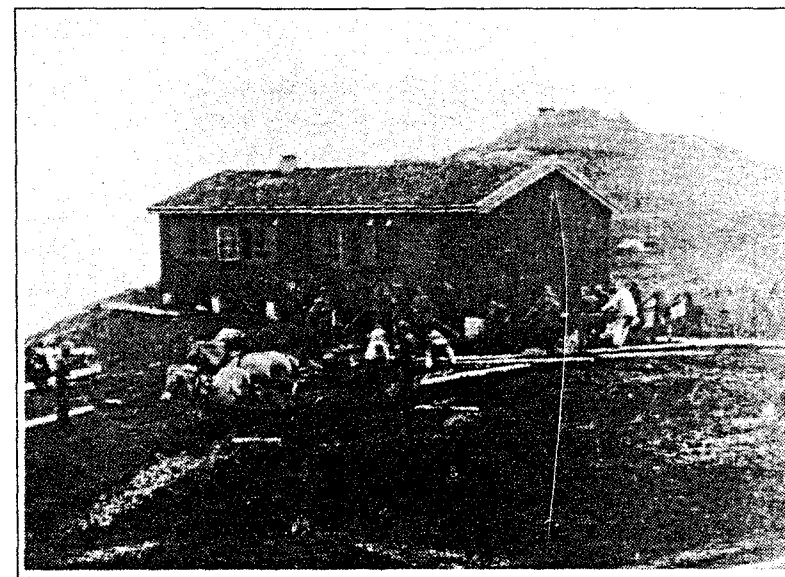
Konklusjon: Den tiltalte entreprenøren hadde fått gjennomslag for alle sine krav.

9.1.53 utstedte statsadvokat Nils Parelius et forelegg om en bot - kr. 25.000,- og inndraging på kr. 42.000,-. Entreprenøren kunne godta straff og inndragning, men kunne ikke akseptere enkelte av formuleringene i begrunnelsen til straff:

«Disse entreprenørfirmaer gikk inn for erhvervmessig virksomhet for den tyske krigsmakt på frivillig basis, og . . . har tatt initiativ til stiftelsen av de nevnte firma, alt for å tilfredsstille den tyske krigsmakts behov i anleggs- og byggearbeider. Han har også inngitt anbud til den tyske krigsmakt for å få arbeide, og arbeidet er ellers i det vesentlige utført på tyske anlegg».

Entreprenøren mente at denne beskrivelsen ikke kunne bevises. I tillegg var det et par andre formuleringer entreprenøren hadde innvendinger mot.

Entreprenørens advokat begrunnet innvendingene slik: ¹¹⁵

Tyske soldater og krigsfanger i ferd med å dra opp understellet til en 10,5 cm kanon på Roald.

«Han (entreprenøren m.a.) ville kanskje ikke brydd seg om det hvis ikke forelegget i den form det nå foreligger kunne få uheldige konsekvenser for ham, men det er han helt sikker på det vil få, spesielt når det gjelder forholdet til Krigsskadetrygden, både for løsføreforsikringen og den faste eiendomsforsikringen.»

Alle innvendinger fra entreprenøren ble imøtekommet og 31.1.53 utsteder Statsadvokaten for Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane et forelegg som entreprenøren vedtar 10.02.53. To dager etter betalte entreprenøren inn boten og inndragningsbeløpet til Statskassa, og saken ble avsluttet.

Både aktor og Erstatningsdirektoratets representant i Ålesund protesterte mot at straffen og inndragningsbeløpet skulle reduseres vesentlig, og de mente at det var tilstrekkelig med bevismateriale for å få entreprenøren dømt i retten.

3. Hva viser denne saken ?

Flere av de faktorene som kommer fram i detalj-gjennomgangen av denne økonomiske landssviksaka underbygger de generelle påstandene som er referert innledningsvis.

Rettsoppgjøret etter den tyske okkupasjonen fikk et så stort omfang at påtalemyndighetene hadde store kapasitetsproblem. Rettsapparatet prioriterte oppgjøret med NS-medlemmene framfor bl.a. de økonomiske sakene. Det store antallet av mindre «NS-saker» kom av at det i Norge ble ansett som straffbart å være medlem i NS. Dette var ikke tilfelle i flere andre okkuperte land.

Denne saka dokumenterer at rettsvesenet i avslutningsfasen med de økonomiske landssviksakene var villig til å flytte grenser for hva som var straffbart.

3.1 Utilbørlighet.

Høyesterett hadde i 1949 trukket opp grensene for hva som var utilbørlig virksomhet til fordel for fienden. ⁽¹⁶⁾

I en Høyesterettsdom av 17. desember 1949 mot Ålesunds største førkrigsentreprenør ble det akseptert straffefritakelse for byggevirksomhet for fienden det første året av okkupasjonen - fram til sommeren 1941, men deretter var situasjonen så avklart at det ikke var grunnlag for straffefritakelse.

I denne omtalte saka gikk Statsadvokaten i Møre og Romsdal, Sogn og Fjordene, ut over de grensene som Høyesterett hadde fastsatt da han aksepterte straffefritakelse for heile 1941, uten at det var spesielle forhold tilstede.

Sammenligner vi denne avgjørelsen med praksis fra tidligere økonomiske landssviksaker, finner vi at fortjeneste på byggevirksomhet og annen forretningsvirksomhet med fienden ble krevd inndratt. Den største krigsentreprenøren på Sunnmøre utførte byggearbeider for ca. 30 mill. kr. og måtte tåle en inndragning på ca. 1.100.000 kr. Beløpet ble innbetalt på grunnlag av utstedt forelegg, ikke rettssak. Her ble fortjenesten på byggearbeider under hele okkupasjonstiden inndratt. Det samme var tilfelle for de andre økonomiske sakene fra Sunnmøre. ⁽¹⁷⁾

3.2 Støtte til Nasjonal Samling.

Det var ikke dissens mellom aktoratet og tiltalte om det konkrete innholdet i tiltalepunktet. Det var av påtalemyndighetene fremlagt bevis for at entreprenøren ved to anledninger hadde støttet NSH med større beløp. Men det var av avgjørende betydning for entreprenøren å få fjernet dette tiltalepunktet. Det velrenommerte entreprenørselskapet ville ikke godta at det ble fastslått at selskapet hadde støttet en NS-organisasjon.

Sammenligner vi denne saken med en lignende sak fra Ålesund, mot den største førkrigsentreprenøren på Sunnmøre, ble han dømt av Høyesterett i 1949 (18) for å ha støttet en tilsvarende organisasjon med et mindre beløp.

I rettssaker mot menige NS-medlemmer ble det i skjerpene retning trukket inn økonomisk støtte til m.a. Nasjonal Samlings Hjelpeorganisasjon.

For å få avsluttet saka mot denne entreprenøren, var påtalemyndigheten villig til å ta ut av tiltalen en passus som medførte straffeansvar i følge Landssviklova.

4. Sammenfatning

Intensjonen med denne detaljerte gjennomgangen av en økonomisk landssviksak har vært å dokumentere forskjellige faktorer som var medvirkende til at landssvikoppgjøret mot de økonomiske forbrytelsene drog ut i tid. Vi har sett at både påtalemyndighetene og forsvaret på forskjellig vis har hatt ansvaret for den seine gjennomføringen.

Videre ser vi at nettopp presset mot påtalemyndigheten om å få avsluttet rettsoppgjøret etter krigen, medvirket til at påtalemyndighetene var villige til å gå inn i drøftinger med de tiltalte om redusert tiltale/straff.

Både den seine fremdriften og påtalemyndighetenes sterke ønske om å få sluttført rettsoppgjøret, drog i samme retning. Tiltalte profiterte.

Dette gjelder:

- Flytting av grenser for hva som var «utilbørlig» uten at det ble fremlagt bevismateriale som tilsa en endring. Virksomheten for hele 1941 ble sett på som «lovlig».
- Kraftig reduksjon av inndragningsbeløpet. Selv om dette ikke var straff i lovens forstand, ble inndragning oppfattet som straff.
- Fjerning av straffbart forhold fra tiltalebeslutning/forelegg, for å imøtekomme tiltalte.

- Endring av formuleringer i forelegget som beskrev påtalemyndighetenes syn på den virksomhet entreprenøren hadde drevet under krigen.

I og med at den omhandlede entreprenøren vedtok et forelegg, ble det ikke ytterligere publisitet omkring denne saken. Hovedfirmaet til entreprenøren fortsatte den forretningsvirksomheten det hadde bedrevet både før og etter 9. april 1940.

For Sunnmøre sitt vedkommende har dette vært en av de saken som har vært med på å befeste bildet om at de økonomiske landssvikene fikk slippe lett unna med fortjenesten i behold. Bildet av rettsoppgjøret med de økonomiske landssvikene blir ikke komplett uten at en også ser på de vilkår påtalemyndighetene arbeidet under. Etter arbeidet med «Økonomisk landssvik på Sunnmøre 1940-45.» sitter jeg igjen med følgende tanker om påtalemyndighetenes arbeid.

For det første var det en mangedobling av saker som skulle etterforskes i forhold til «normale tilstander». Dette medførte at det måtte rekrutteres en rekke nye personer til å delta i etterforskningen, enten på oppdrag for påtalemyndighetene eller Erstatningsdirektoratet. Mange av de «nyrekrutterte» etterforskerne var krigsdeltakere eller «krigsoffer» - de utførte et grundig og ærlig arbeid, men ett av etterforskningsmotivene kunne være hevn. Dermed var de ikke kritiske nok til eget arbeid, og det var lett for dyktige forsvarsadvokater å gå til vellykket angrep på påtalemyndighetenes dokumentasjoner og bevismateriale.

For det andre ble tiltalebeslutninger utferdiget før etterforskningen var kommet langt nok - dermed kom det med i tiltalebeslutningene punkter aktoratet seinere måtte gå tilbake på. Dette skyldes ofte at pressen etterlyste reaksjonen fra rettsapparatet. Begge disse forhold styrket forsvaret.

En tredje faktor var ytre press på påtalemyndighetene om å få henlagt eller avsluttet på en minnelig måte sakene mot de største førkrigsentreprenørene i Ålesund, fordi alle var tiltalt for økonomisk landssvik. Entreprenørene hadde viktige oppgaver i forbindelse med gjenoppbyggingen.

Historien om rettsoppgjøret etter krigen er på langt nær ferdigskrevet. Det er tid for grundige studier av hva/hvem som ble straffet og hva/hvem som ikke ble straffet.

Noter

1. Norge i Krig, bind 6, «Frigjøring» Eriksen, Knut Einar og Halvorsen, Terje, s. 242.
2. Andenæs, Johs. «Det vanskelige oppgjøret» s. 237. Her siktes det til arbeiderpressens oppfatning av rettsoppgjøret mot profitørene.
3. Steinvåg, Odd A. «Økonomisk landssvik på Sunnmøre». Hovedfagsoppgave i historie, 1986.
4. Dokumentene i Landssviksaken finnes i Landssvikarkivet, Riksarkivet. Arkivet etter aktor er i forfatters besittelse.
5. Brev av 2. des. 1949 fra Byfogden i Ålesund til aktor, forsvarer og Erstatningsdirektoratet.
6. Brev fra tiltalte til forsvarer Andreas Høyer, datert 22/10 1949.
7. Brev fra Th. Meinich, Erstatningsdirektoratet, til aktor L. Sande, datert 5/11 1949.
8. Brev fra Sande til Statsadvokat K.J. Roald, datert 8. oktober 1947.
9. Brev fra advokat Sande datert 8. april 1948 til Erstatningsdirektoratet v/hr. o.r.sakf. Meinich.
10. Brev av 16/4 1952.
11. Referat i Sunnmørsposten 6. juli 1945.
12. Brev av 18/7 1950.
13. Brev av 5/4 fra Statsadvokaten i landssvikssaker i Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane, til aktor.
14. Brev fra Statsadvokat Parelus til Riksadvokaten, datert 13. august 1952.
15. Brev av 27. januar 1953 fra adv. Høyer til Statsadvokat Parelus, Molde.
16. Jfr. Riksadvokatens Meddelelsesblad nr. 49, s. 104.
17. Steinvåg, s. 43-52.
18. Høyesteretts dom i sak L.nr. 212 S, nr. 66/1949.